

УДК: 378.031

**ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ ПРИ
МОДУЛЬНО-РОЗВИВАЛЬНОМУ НАВЧАННІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ****М.С. БАРЧІЙ**

Мукачівський державний університет

В статті здійснено короткий аналіз модульно-розвивального навчання у вищій школі, функціональних циклів навчального модуля.

Ключові слова: інноваційна освіта, модульно-розвивальне навчання, навчальний модуль, змістовий модуль, розвивальна взаємодія, Я-концепція, самореалізація.

Актуальність проблеми зумовлюється зміною соціокультурних пріоритетів, які викликають необхідність зміни парадигми освіти, тобто об'єктивно зумовлюють особливу значущість інновацій у сфері освіти. При цьому системоутворюючим фактором новітньої системи освіти повинна стати духовна, гуманна сутність усіх перетворень, спрямованість на професійний, загальнокультурний, моральний розвиток майбутнього спеціаліста.

Організація навчально-виховно-освітнього процесу в школах і ВНЗ - це найважливіша система духовного виробництва суспільства, що дозволяє забезпечити високий рівень національного та загальнокультурного розвитку підростаючого покоління.

Сучасний український соціум характеризується суперечливими ознаками в аспекті становлення соціально адаптованої, культурної особистості, оскільки має негативний вплив на учнів і студентів, нав'язуючи їм одноманітний стиль і вузькодуховний простір діяння в найближчому оточенні. Звідси - кризові явища в організованому освітньому процесі, що потребує запровадження високо-змістових реформ, які б утілювали інноваційні оргсхеми конструювання розвивального простору школи і ВНЗ, моделювали обставини безперервного культуротворення вчителя і учня, викладача і студента, повно актуалізуючи духовне збагачення їхніх позитивних Я-концепцій. Саме так можна попередити втрату переважання соціальних і духовних вартостей у буденному житті нації. З цього приводу Г. Гессе писав, що "духовність - це найпрекрасніша, найдорожча і разом з тим найтендітніша дорогоцінність у нашій скарбниці" [6, 196].

Традиційне шкільне життя виголошує яскраві гасла щодо всебічного і гармонійного розвитку учнів, але, орієнтуючись переважно на пізнавально-інформаційний підхід і монологічний стиль педагогічних взаємостосунків у навчанні,

не забезпечує навіть приблизного збалансування у розвої розумових, емоційних, соціальних, моральних і духовних здібностей дітей та молоді. Школяр — переважно пасивний споживач інформації, який працює за межами власних поглядів, мотивів, інтересів. Така соціально принижена психологічна роль учасників освітнього процесу, що конкретизується у надзавданні "знати" й "уміти", блокує очищення їхніх каналів соціальної та духовної зрілості. Крім того, теоретичною думкою майже нівелюються індивідуальність, її самоцінність, смислетворчість, Я-концепція, розвиток яких сприяє розширенню поля внутрішньої свободи, самореалізації у громадянському, професійному та особистісному житті. Тому класно-урочна система стає повноцінним джерелом стресу, оскільки деформує окремі сторони Я-концепції учня і вчителя [див. 6]. У такий спосіб організуються витoki дезадаптаційних процесів особи, її відчуття неповноцінності, виникнення внутрішньоособистісних конфліктів, які формуються із низки механізмів психологічного захисту, котрі, зі свого боку, спотворюють сприймання світу та уявлення про себе, а тому звужують можливості власного соціокультурного зростання.

Отже, проблема побудови позитивного «Я» - важлива характеристика-параметр освітнього процесу на сучасному етапі формування гуманістично зорієнтованого суспільства, яке зацікавлене не у "гвинтику", а в людині, котра володіє неосяжним потенціалом внутрішнього світу. Тому орієнтація на розвивальне навчання, метою якого є модель багатогранності людського буття - пріоритетна риса всіх освітніх проектів нашого часу, в тому числі і для вищої школи.

Об'єкт та методи дослідження

Сучасні дослідження [2; 4; 5] розрізняють два основних типи інноваційного навчання:

а) інновації-модернізації, що видозмінюють освітній процес, частково спрямовані на досягнення чітко фіксованих еталонів, почасти вирішують традиційні дидактичні завдання репродуктивного типу, обмежуючи організацію освітньої діяльності навчальними і виховними впливами;

б) інновації-трансформації, котрі фундаментально вдосконалюють традиційну шкільну практику, переорієнтовуючи її дослідницько-пошуковий зміст на саморозвиток суб'єктів освітнього процесу в усіх напрямках здобування соціально-культурного досвіду.

Об'єктом дослідження є проблеми модульно-розвивального навчання як інноваційних технологій..

Новизна модульно-розвивальної системи полягає в тому, що ідея розвитку поширюється на завдання, зміст, форми, технології, засоби, характер і результат діяльності вузу. Відтак, всі сторони, аспекти, компоненти педагогічно керованого навчального процесу стимулюють, реально прискорюють численні процеси розвитку особистості, які подані в загальній картині її психосоціального зростання. За А.В.Фурманом, навчальний модуль - це цілісна функціональна одиниця, що оптимізує психо-соціальний розвиток учня і вчителя .

Із 1992 року А.В. Фурманом створюється інноваційно-експериментальна система модульно-розвивального навчання, яка не тільки зорієнтована на особистість викладача та студента, а й центрована на особі як на універсумі, де Я-концепція - генеруючий елемент, критичний індикатор доцільності впровадження інноваційних змін. Освітня оргсистема зазнає конструктивних позитивних трансформацій, які зумовлюють введення низки перехідних обставин, передусім від пізнавально-інформаційної оргсхеми до соціально-культурної, що знаходить відображення з життєдіяльності навчального закладу (школи, ВНЗ) як соціальної організації. Зокрема, найістотніші нововведення стосуються культуротворчого змістового наповнення, способів управління та обставин перебігу розвивальної взаємодії, учасники якої добувають, збагачують, поширюють наукові знання, досконалі вміння, соціальні норми і духовні цінності.

Серед проблем слід виокремити необхідність впровадження новітніх педагогічних технологій, які зумовлені різноманітними чинниками: зростання загального обсягу інформації (щорічно оновлюється 5% теоретичних і 20% професійних знань), покоління ідей та речей змінюється швидше ніж покоління людей; необхідність синтезу знань різних дисциплін загальноосвітньої та фахової підготовки. Частково відображено необхідність формування у майбутніх фахівців комплексу прогностичних умінь та навичок, що дадуть можливість передбачати тенденції майбутньої реальності, самостійно розробляти нові технології та форми практики підготовки спеціалістів.

Метою даної статі є соціально-психологічний аналіз модульно-розвивального навчання, яке всебічно розвиває «Я» концепцію кожного учасника педагогічного процесу.

Результати та їх обговорення

Інноваційна експериментальна система розвивального навчання орієнтується на забезпечення полілогічної і полімотиваційної соціально-культурної оргдіяльності учителя та учня (викладача і студента), за якої суб'єктивна активність є визначальною у налагодженні рівноправних взаємин партнерів, а тому її сутнісна особливість - надінтенсивна інформаційна, ділова, психологічна та духовна взаємодія. Причому авторське програмово-методичне забезпечення стимулює самоактивність, саморозвиток і самоактуалізацію особистості та індивідуальності співучасників навчання. Водночас проектується психолого-педагогічні умови, коли у студентів виникає відчуття соціальної захищеності, зростає творча і ділова активність, відбувається розвиток та самореалізація структурно гармонійної Я-концепції студента та викладача.

Дана інноваційна система модульно-розвивального навчання не лише фіксує та діагностує (на відміну від класно-урочної та інших інновацій-модернізацій навчально-виховного процесу), а й проектує поступальний розвиток позитивної Я-концепції учня і вчителя (поперемінне зреалізування кожного як суб'єкта, особистості, індивідуальності та універсума) за умов впровадження оригінальної версії побудови проблемно-діалогічної взаємодії, системи психомистецьких технологій повного функціонального циклу навчального модуля [1; 7; 8; 11]. Останній оптимально реалізує позитивний внутрішній потенціал студента, проводячи його через пізнавальні, соціальні, вартісні та самореалізаційні лабіринти. Функціонування навчального модуля має чотирифазний характер. Тому освітні процеси переважно актуалізують когнітивну складову на інформаційно-пізнавальній фазі, емоційно-оцінкову - на нормативно-регуляційній, поведінкову - на ціннісно-естетичній, а спонтанно-креативну - на духовній [2; 3; 9; 11]. Змінюючись від етапу до етапу, навчальний модуль є тією вузловою ланкою у розвитку творчої суб'єктності учасників освітнього процесу, яка сприяє прогресивному становленню їхньої позитивної Я-концепції.

Оптимально спроектований психологічний простір взаємостосунків педагогів і вихованців - це складна динамічна оргструктура повного функціонального циклу навчального модуля, яка спричинює поступальний розвиток соціально зрілої, самоактуалізованої особистості. На чуттєво-естетичному етапі відбувається внутрішнє налаштування студентів на паритетні контакти з викладачем, які сприяють розширенню і збагаченню знань, умінь і завдань розвитку особистості, її

світосприйняття. Відтак налагоджуються теплі емоційно-психологічні взаємостосунки між учасниками освітнього метапроцесу. Незвичайні для студента події, ситуації, факти забезпечуються новим психолого-педагогічним змістом, який всіляко насичується позитивними емоціями (комічні сценки, ігрові ситуації) [1; 2]. Одне з важливих завдань наставника на даному етапі - орієнтація на духовне спілкування, дружелюбність, безумовне прийняття, емпатійне розуміння студентів. У такий спосіб останні навчаються довіряти оточуючому світові, що становить основу формування позитивного самовідчуття, характеризує їхнє психосоціальне зростання за законами шляхетного наукового пізнання.

Установчо-мотиваційний (перший) етап забезпечує позитивну психологічну установку на освітню діяльність, формує зовнішню і внутрішню мотивацію навчання студентів. На даному етапі прискорюється розвиток пошукової активності студентів шляхом моделювання низки проблемно-діалогічних ситуацій. При цьому важливо забезпечити високе емоційне насичування цієї активності, сприятливе афективне налаштування студентів на пошук нових проблем, які, активізуючи мисленнєвий процес особистості, водночас стимулюють зародження і розвиток її потребо-мотиваційних станів і смислових структур, визначальних для перебігу ефективної розвивальної взаємодії. Хід мистецького дійства відбувається через зав'язку і загострення пізнавально-емоційних сцен (суперечності, конфлікти тощо), внаслідок чого утворюються умови для розгортання когнітивно-інформаційних подій, квінтесенція яких полягає у зростанні психоемоційного напруження і непідробної зацікавленості новою проблемною тематикою. Такий сприятливий психологічний клімат довіри між учасниками освітнього процесу сприяє пошуку нових соціальних та особистісних проблем і є важливою умовою ситуативно вільного вибору дій у навчанні, дає змогу виявляти творчі здібності. У результаті цього набирає максимального позитивного розвою одна із складових Я-концепції особистості - когнітивна (Я-образ), яка забезпечує уявлення індивіда про самого себе. В такий спосіб розвивається адекватна самооцінка та інші важливі складові ментальної компетентності, адже з віри в себе і свій інтелектуальний потенціал розпочинається переможний шлях до самореалізації особистості у житті.

Теоретично-пошуковий (другий) етап характеризується об'єктивним переважанням модуля знань, здебільшого під час вербально-мисленнєвого й образно-графічного моделювання способів виходу із раніше осмисленого проблемно-

діалогічного поля та обґрунтування правильності гіпотез на рівні теоретичних залежностей. При цьому основне завдання розвивальної взаємодії на даному етапі - примноження інтелектуального потенціалу школярів шляхом організація безперервної пошукової активності та самостійності, результатом яких є відшукування універсальних змістових залежностей у сфері актуального соціокультурного досвіду. Наукові знання здобуваються кожним у системі психологічно комфортної дослідницької діяльності, а саме в ситуаціях особистісної невизначеності, інтелектуального утруднення. Наслідок такої взаємодії - здобуті особистісні знання, розвиток когнітивних, комунікативних і розумових здібностей студентів. При цьому внутрішня проблемність розв'язується за найкращим сценарієм - діалогічними взаємостосунками, виникнення яких передбачає соціальну рівність у позиціях співрозмовників. Підвищується почуття власної компетентності. Все це сприяє зміцненню позитивних тенденцій у розвитку Я-концепції студента. До того ж партнерське налаштування педагога втілює індивідуальний підхід до кожного і всіляко підтримує творчість, прагнення до самореалізації. Перше і найголовніше правило тут - абсолютно приймати і поважати людину [8; 10]. Тому саме у процесі спільного, рівноправного, суперечливо-діалогічного пошуку формуються не лише теоретичні знання, а й організується зростання багатокомпонентної гармонійності Я-концепції студентів як повноправних освітян.

Оцінювально-смісловий (третій) етап присвячений осмисленню здобутого теоретичного змісту, оцінюванню і самооцінюванню рівнів смислового усвідомлення універсальних теоретичних закономірностей, тобто на ньому здійснюється перша апробація наукових знань. Це стимулює зростання внутрішньої цілісності та узгодженості між модальностями Я-образу: процесуальне Я мислить, приймає рішення, діє, навчається, здійснює контроль, щось підсилює і від чогось відмовляється. Воно - центр переживання та усвідомлення, окремий внутрішній простір. Саме це Я опосередковує виникнення і розвиток образу себе, саморозуміння. Водночас структурне Я набуває певного змісту, який відображає відносно обмежену тематику життєвих вражень ("Я вмію", "Я хочу", "Яким Я хочу бути?" та ін.), що свідчить про формування відносної стійкості, стабільності уявлень про себе [2; 3]. При цьому інтелектуальні здобутки допомагають студентові краще зрозуміти себе і навколишній світ, зумовлюють інтеграційні зміни у його ментальному досвіді. Тому пріоритетом даного етапу є пошук нових смислів і похідних теоретичних залежностей, якими,

власне, завершується пізнавально-емоційний період розвивальної взаємодії й здійснюється перехід до нормативно-регуляційного.

Адаптивно-перетворювальний (четвертий) етап має за мету виробити соціальні норми та уміння використовувати здобуті знання в типових та нетипових ситуаціях. Його основний зміст становлять соціальні норми-плани, програми, проекти, інструкції, технології; провідний педагогічний засіб - створення нормативно-регуляційних ситуацій, які спричиняють потребу у нормотворчій активності студентів, удосконалюють їхні уміння, навички, правила. Виконуючи творчі завдання, вони враховують усі можливі взаємозв'язки нормотворчого конфлікту та схарактеризовують їх із соціально прийнятних, професійних позицій. Зароджується соціально компетентна особа. Психологічним механізмом становлення Я-концепції студента тут є інтеріоризація оцінкових ставлень до нього значимих інших (викладачів, студентів, батьків). Соціальне порівняння себе з оточуючими на цій стадії освітнього процесу сприяє виробленню моральних суджень про власне Я. Тоді й складається позитивна думка про себе. Внаслідок цього зміцнюється адекватна самооцінка, набирає вагу емоційно-ціннісна складова як санкціонований механізм Я-концепції.

Системно-узагальнювальний (п'ятий) етап забезпечує утворення цілісної системи особистісних знань і норм як конструктивних компонентів власного ментального досвіду учня з ціннісно-значущим відтінком, що веде до позитивних змін у їхньому світогляді, а також організує використання цього досвіду під час розв'язання особистих проблем. На цьому етапі відбувається перехід від нормативно-регуляційної фази функціонування навчального модуля до ціннісно-естетичної, коли потрібно не просто продемонструвати свої знання чи норми, а ще й спроектувати їх на певну життєву ситуацію, власний життєвий шлях, світогляд. Розгортається подальший глибинний розвиток позитивної Я-концепції студентів, але вже засобами, котрі спрямовані на рефлексію, самоаналіз, саморозвиток власного особистісного потенціалу. Природно розширюється їхнє світосприйняття і світобачення, самоусвідомлення причетності до соціально-культурного творення досвіду нації, а відтак і віра у себе та свої можливості.

Контрольно-рефлексивний (шостий) етап сприяє розвитку процесів творчої рефлексії студентів, збагачує чуттєво-ціннісну сферу особистості та стимулює її моральне зростання, а також покликаний здійснити підсумковий контроль якості оволодіння кожним знаннями, нормами і цінностями. Пріоритетним на даному етапі є

застосування таких форм роботи, як демонстрація учасниками освітнього процесу своїх самостійних здобутків на вікторинах, олімпіадах, конференціях, які розвивають і вдосконалюють самостійне мислення, навички глибинного самоаналізу і ведуть до відбору кожним студентом національних вартостей, збагачення їхнього власного ментального досвіду. Водночас інтелектуальний розвиток студента дає змогу скоротити розрив між ідеальним і реальним Я, щонайперше завдяки пом'якшенню внутрішнього напруження від задоволення потреби самовдосконалення.

Духовно-естетичний (сьомий) та спонтанно-креативний (восьмий) етапи підбивають підсумок психосоціальному розвитку особистості, формуванню її світогляду, розвитку гуманно-рефлексивного Я. Психолого-педагогічний зміст організовується навколо творчої активності особистості, її сердечного ставлення до інших, добротності, прозріння, самоаналізу і внутрішнього збагачення, а тому перевіряє кожного на вчинкову активність, здатність до вольової поведінки у подоланні вад власного Я, сприяє самотворенню студента як універсума через вищі психодуховні формовияви (віру, честь, істину, справедливість). Відтак кожен з учасників конструює, добуває і збагачує кращий культурний досвід, самостверджується як індивідуальність, котра розвиває найвеличніші природні потенції та вдосконалює свій життєвий шлях.

Висновки

Отже, за модульно-розвивальної технологічної організації функціонального циклу навчального модуля формується внутрішня мотивація освітньої оргдіяльності студентів, підвищується їхня соціальна відповідальність за процес і результати навчання, пробуджується бажання поширювати соціально-культурний досвід нації. Це спричинено не тільки новими програмово-методичними засобами та оригінальними психомистецькими технологіями, а й широкими організаційно-психологічними повноваженнями кожного у пізнавальній, нормотворчій, ціннісно-естетичній і духовній оргактивності. Інноваційний процес проектується як форма соціалізації особистості в оволодінні, зосередженні та поширенні студентом загальнолюдського досвіду на рівні знань, умінь, норм і цінностей, що сприяє актуалізації процесів творчої рефлексії та самопізнання. За таких сприятливих соціально-психологічних обставин становлення Я-концепції відбувається у квадраєдиній динамічній гармонії її когнітивного (Я-образу), емоційно-оцінкового (Я-ставлення), поведінкового (Я-вчинок) та спонтанно-креативного (Я-духовне) компонентів. А тому студенти освоюють багатий спектр соціальних ролей (Я-інтелектуал, Я-дослідник, Я-творець, Я-художник, Я-естет, Я-

проектувальник та ін.), за допомогою яких кожен утворює, конструює й реалізує той персоніфікований соціум, де самостверджується як суб'єкт, особистість, індивідуальність, універсум. Відтак експериментальна система модульно-розвивальної освіти сутнісно розвиває концепції і моделі вітчизняних психологів-дослідників про можливість повноцінного розвивального навчання. Водночас вона втілює актуальні для сьогодення ідеї освітньої оргдіяльності - гуманізації й демократизації, реалізуючи ідеали свободи, добра, краси, істини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О.С. Модульно-розвивальне навчання: соціально-психологічний аспект. -К.: Школяр, 1998. - 112 с.
2. Гуменюк О.С. Самотворення Я-концепції за модульно-розвивальної оргсистеми // Психологія і суспільство. - 2001. - №2. - С. 33-76.
3. Інститут експериментальних систем освіти: Інф. бюлетень. - Вин. 2. - Тернопіль: Економічна думка, 2001. - 48 с
4. Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації // Рідна школа. - 1998. -№12.-С. 12-17.
5. Пінчук В.М. Інноваційні процеси - підґрунтя проектування нових освітніх технологій // Освіта і управління. - 1998. - Т.2, №2. - С 88-97.
6. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. - М.: Логос, 1999. - 271 с.
7. Фурман А. В. Архітектоніка творення особистості за модульно-розвивальної системи навчання // Психологія і суспільство. - 2000. - №1. -С. 26-43.
8. Фурман А. В. Психодіагностика особистісної адаптованості. - Тернопіль: Економічна думка, 2000. - 197 с
9. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема // Психологія і суспільство. — 2001. -№3. - С 105-144.
10. Фурман А.В. Соціально-психологічна експертиза модульно-розвивальних занять у школі. - К.: Правда Ярославичів, 1999. - 56 с
11. Юрченко В.І. Формування "Образу-Я" особистості: етнопсихологічний аспект // Освіта і управління. - 1999. Т.3, №1. - С.93-101.

АННОТАЦІЯ

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ПРИ МОДУЛЬНО-РАЗВИВАЮЩЕМУ ОБУЧЕНИЮ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В статье проанализировано модульно-развивающее обучение в высшей школе, его функциональные этапы, прогрессивное воздействие на формирование положительной «Я» - концепции преподавателя и студента.

THE SUMMARY

FORMING OF PSYCHOLOGICAL SPACE OF MUTUAL RELATIONS AT TO MODULE- DEVELOPING STUDIES AT HIGHER SCHOOL

Modular-developing education in high school with its functional stages, a progressive impact on the formation of positive "I" - concept of teacher and student are analyzed in the article.

Keywords: innovative education, developing training module, training module, content network modules , developing cooperation, I-concept, self-fulfillment.